

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

ТИЛЛЕРДИ ҮЙРЕНИЎДЕ БИЛИМЛЕНДИРИЎДЕГИ МАШҚАЛАЛАР

Пирниязова А.К.

*филология илимлериниң докторы,
Қарақалпақ тили кафедрасының
профессор ў.а.*

Соңғы мағлыұматларға итибар берсек, дүньяда жети мыңға жақын тил болса, олардан тек 170 тилге ғана мәмлекетлик тил статусы берилген.

Хәзирги түркий туўыслас 25 тил қатарындағы, тарийхы әйемнен басланатуғын қарақалпақ тилиниң 1989-жылы 1-декабрьде мәмлекетлик тил статусын алыўы халықтың жәмийетлик-сиясий, мәдений турмысында және де кеңирек хәм әҳмийетлирек орын алды. Елимиздиң ғәрезсизликке ерисиўи, мәмлекетлик тиллердиң Конституцияда нызамлы бекитилиўи менен қарақалпақ тили жазба хәм аўызеки формада кең қолланыла баслады. Тилди пухта хәм жетик билиў зәрүрлиги туўылды. Тил арқалы миллеттиң менталитети сәўлеленетуғыны дәлиллеў талап етпейтуғын ҳақыйқатлық.

Адам тәлим-тәрбиясыз, өнер-билимсиз, ис-хәрекетсиз өмир сүриўи мүмкин емес. Хәр бир жәмийет ағзасы өз миллетиниң перзенти болғанлықтан қатнас қуралы болған – тил арқалы ғана тәлим-тәрбия, өнер-билим үйренеди, елиниң руўхый байлығы, мәдениятының бир формасы болған тилди қәдирлейди, қәстерлейди. Сонлықтан онда хәр бир халықтың миллетлик сана-сезиминиң, ойлаўының, минез-кулқының белгилери сақланады. Халықтың миллий өзгешеликлери, мәденияты, үрп-әдети, әдебий естеликлери, оның психикалық минез-кулқы, ой-пикири тил арқалы ғана әўладтан әўладқа өтип отырады.

Өзбекстан Республикасы Президенти Ш.М.Мирзиёев халқымыздың өткендеги тарийхын, үрп-әдетлерин, дәстүрлерин үйрениўге, оларды раўажландырыўға айрықша дыққат аўдарып, оны мәмлекетлик сиясатымыздың тийкарғы бағдарларының бирине айландырды, ана тилдиң хызметин жоқары баҳалады. «Ана Ұатанға мухаббат хәм садықлық – ана тилине мухаббат хәм садықлықтан басланады десек қәтелеспеймиз,- деп атап өтеди Өзбекстан Республикасы Президенти Ш.М.Мирзиёев.

Қарақалпақстан Республикасында бир неше түркий тиллериниң ўәкиллери жасайды. Усы жағдай есапқа алынып улыўма билим бериў мектеплеринде оқыў қарақалпақ, өзбек, түркмен, қазақ, рус тиллеринде алып барылады.

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Қарақалпақ хәм өзбек тиллери Қарақалпақстан Республикасының мәмлекетлик тиллери есапланады (Қарақалпақстан Республикасының Конституциясы, 4-статья). Жәмийетлик өмирдің барлық тараўларында жұмыс жүргизиў ушын зәрүр ис қағазлары, мәмлекетлик хўжетлер мәмлекетлик тиллерде алып барылады.

Оқыў басқа тиллерде алып барылатуғын улыўма билим бериў мектеплеринде мәмлекетлик тил, жоқары оқыў орынларында мәмлекетлик тилде ис жүргизиў үйретиледи. Соған сәйкес сабақлықлар, сөзликлер, қолланбалар ислеп шығылды [1;2;3].

Улыўма билим бериў мектеплериниң оқыў бағдарламасына сәйкес ана тили, сондай-ақ мәмлекетлик тиллер менен қатар шет тиллеринен рус хәм англичан тиллери де оқытылады. Мәселен, қарақалпақ тилинде оқыўтуғын мектеп оқыўшысы өз ана тили – қарақалпақ тилин, мәмлекетлик тил – өзбек тилин, шет тиллеринен – рус хәм англичан тиллерин үйренеди. Солай етип, мектеп оқыўшысы төрт тилди үйрениўи шәрт.

Үйренилетуғын төрт тилдің екеўи түркий тиллери: қарақалпақ тили қыпшақ-ноғай топарына, өзбек тили – қарлук топарына киреди. Олар әлбетте, фонетикалық, лексикалық, грамматикалық жақтан бир биринен пүткиллей өзгеше. Ал, рус тили-славян тиллерине, англичан (яки немец тили) роман-герман тиллери семьясына киреди. Генетикалық жақтан хеш усамайтуғын, басқаша тиллер. Мектеп оқыўшысы усы тиллердің барлығын толық өзлестире ала ма?

Түркмен мектебинде оқыўтуғын оқыўшы оғуз топарының ўәкили болғаны менен мәмлекетлик тил – өзбек тилин – қарлук топарының тилин үйрениўи шәрт.

Улыўма билим бериў мектеплериниң тил оқытыўшылары жағдайдан келип шығып, хәрқыйлы топарларға киретуғын тиллерди салыстырып үйретпесе, оқыўшы тил үйрениўи оғада қыйын.

Хәр бир инсан басқа тилди өз ана тили менен салыстыра отырып өзлестиреди. Сонлықтан биринши гезекте ана тили бойынша мектеп сабақлықлары оқыўшыға түсиникли, әмелий жақтан аңсат дүзилиўи шәрт.

«Бала баслаўыш мектепте бар пәнди тек ана тилинде ғана оқыўы керек» - деп жазады қазақтың миллет устазы профессор Ахмет Байтурсын улы.

Баслаўыш класста 7-10 жас аралығында оқыўтуғын балалардың жас өзгешелиги олардың хәрқыйлы топарларға киретуғын тиллерди үйрениўге ақылы, санасы, физикалық мүмкиншилиги жетер ме екен?

Жоқары оқыў орынларындағы жағдай да усыған усас. Филология факультетлеринде белгили бир тилди терең үйрениў менен бирге мәмлекетлик тил,

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

рус ҳәм англичан/немец тиллери үйретиледи. Студент те барлық тиллерди толық үйренбейди, тек өзиниң мүмкиншилигине қарай еки тилди ғана толық меңгерийи анық. Айтылған машқалалардың шешими ретинде мектеп оқыўшыларына, студентлерге шет тиллерди үйретиўде тек ғана бир тил қабыл етилсе мақсетке муўапық болар еди. Себеби үйренилетуғын тиллердиң элипбеси менен имласы ҳәрқыйлы болғанлықтан өзлестириў оғада қыйын.

Әдебиятлар

1. Qudaybergenov M., Babajanov F. t.b. Mámleketlik tilde is júrgiziw. Ámeliy qollanba. Tashkent, 2022.
2. Bazarbaev J., Buranov M., Pirniyazova A. t.b. O'zbekcha-qoraqalpoqcha va qoraqalpoqcha- o'zbekcha lug'at. Tashkent, 2011.
3. Pirniyazova A., Allanazarov E., Iskenderova E. Ana tili praktikumi. Tashkent, 2020.